

DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGELERİ'NDE TERÖRÜN NEDEN VE SONUÇLARI

Mustafa Aksoy

Giriş

Türkiye'de kırsal kesimden kente yönelik bilinen nedenlerle olan göçlere, 1980 yılı sonrası (özellikle 1984 yılından itibaren) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yaşayan insanların can ve mal emniyetini tehdit eden bölücü örgütün teröründen kaynaklanan göçler eklenmiştir.

Ekonomik zorluklardan ya da kentin çekici yanlarından dolayı kırdan kente yönelik göçlerde var olan "umut", "mutlu yarınlar" ve ailenin geride kalan bireyleri, dolayısıyla memleketle süre giden canlı ilişkiler, terör nedeniyle yaşanan göçlerde yerini umutsuzluğa, yarınların belirsizliğine ve memleketle temasların kesilmesine bırakmıştır. Top yekun, köyün, mezranın boşaltılması şeklinde cereyan eden bu göçlerle ailelerin sosyal ve ekonomik düzenlerinin temeli olan topraklarıyla, iş ve üretim kaynaklarıyla temasları büyük ölçüde kesilmiştir.

Oluşan bu yeni "tür" göç dalgasıyla birlikte, bir yandan göç veren şehirlerin, bir yandan da ve ağırlıklı olarak göç alan şehirlerin günlük hayat akışında bir çok alanda komplikasyonlar doğmuş; bu komplikasyonların kimi zaman kasıtlı olarak, abartılan veya tahrif edilen noktaları oluşmuştur.

En başta göçün yoğunluğu ve yönü üzerinde kamusal makamların bile uzlaşmadığı tartışmalar yaşanmıştır. Aslında genel hatlarıyla bilinmesine rağmen politikacıların ve yerel yöneticilerin pragmatik tavırları, yaşanan göçün yoğunluğu üzerinde kamuoyunun kafasını karıştırıcı rakamlar hem insanların dilinde, hem medyada sık sık tekrarlanmış; Türk kamuoyu da uluslararası camia da bu abartılı ve birbirini tutmayan göç yoğunluğuna ilişkin rakamlar karşısında ürpermiştir.

Kafaların bu kadar karıştığı bir ortamda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden 1980 sonrası yaşanan göç olaylarının;

- a) Nedenlerini,
- b) Göçün yöneldiği yerler açısından göç edenlerin tercihlerinin oluşmasını,
- c) Göç veren yerleşim yerlerinin sosyo-ekonomik örgülerinde meydana gelen değişimleri,
- d) Göçün yöneldiği bölge içi yerleşim yerlerinin sosyo-ekonomik örgüsünde ve kentsel dokusunda meydana gelen değişimleri,
- e) Göçün yöneldiği bölge dışı yerleşim yerlerinin (Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri dışında) sosyo-ekonomik örgülerinde ve kentsel dokularında meydana gelen değişimleri,
- f) Göç edenlerin yeni yerleşim yerlerinde karşı karşıya kaldıkları sorunlar; göç ettikleri yerleşim yerlerine uyumları, sosyal, kültürel ve siyasi kanaatlerini,
- g) Özellikle terör nedeniyle göç edenlerin topluma, devlete (asayiş ve güvenlik güçlerine, kamu yönetimine, yargıya ve sonuçta sisteme) yönelik kanaatlerini,
- h) Göçün yöneldiği yerleşim yerlerinin eski sakinlerinin yeni komşularına ilişkin kanaatlerini,
- ı) Terör nedeniyle göç eden ve/veya göç etme potansiyeline sahip olan insanların göç ettikleri bölgelerde, karşı karşıya kaldıkları sorunlar dolayısıyla bizzat insan kaynağı olarak terörü besleyen süreç içerisinde yer alıp almadıkları,
- i) Bölgede doğurganlık düzeyinin çok yüksek olduğu gerçeğinden hareketle, bu durumun bilinen nedenlerinin dışında başka nedenlerinin de bulunup bulunmadığının tespitini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmek bir zaruret halini almıştır.

Bu amaçlarla, gerek Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde göçe konu olan ve Batı bölgelerinde göç alan illerde "**Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu**" nca "**Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde Terörden Kaynaklanan Nedenlerle Yaşanan Göçlerin Aile Yapısına Etkileri**" konulu araştırma kapsamında bir taraftan derinlemesine mülakatlar yapılarak, diğer taraftan soru formu uygulamasına gidilerek, vatandaşlarla, yerel-idari ve güvenlik mensuplarıyla yapılan görüşmelerle "bulgular" elde edilmiştir. Bu makalede ise sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Doğu ve Güneydoğu'dan Göç Edenlerle Yapılan Görüşme Bulguları:

1. Terör ve Göç Olayları

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kırsal kesiminden Türkiye'nin Batı bölgelerine ya da bölgenin büyük merkezlerine göç hareketinde artış, özellikle PKK terörüyle paralellik göstermektedir. **1983** yılından önce %7 olan terörden kaynaklanan göç olayı **1983-1990** yılları arasında %64.5'e; **1991** 'de %83.8'e; **1992** 'de %81.4'e; **1993** 'de %83.4'e çıkmaktadır. **1994** yılından itibaren güvenlik güçlerinin etkisiyle terörle ilgili göç olayları % 62.7'ye; **1995** yılında %51.2'ye; **1996** yılında %41.6'ya; **1997** yılında %28'e düşmüştür. Ayrıca **1994** 'ten itibaren bölgedeki göç olayı yavaşlamıştır. Bu sonuçta güvenliğin bir ölçüde sağlanması etkili olduğu gibi göç potansiyeline sahip nüfusun azalması da etkili olmuş olabilir.

2. Göç Veren İller

Bugün yaşanan göç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun terörün hedefi haline gelen köy ve mezralarından, yani kırsal kesimden, bölgedeki ya da dışındaki şehir merkezlerine doğru cereyan eden bir olaydır.

Göç veren iller sıralamasında **Diyarbakır** (Merkez, Hazro, Bismil, Kulp, Dicle, Hani, Lice, Çınar, Silvan) %19.5 ile ilk sırayı almaktadır. Daha sonra sırayla **Siirt** (Eruh, Pervari, Şirvan) %10.8, **Mardin** (Merkez, Midyat, Derik, Savur, Mazıdağı, Ömerli, Nusaybin, Yeşilli) %9.5; **Tunceli** (Merkez, Pülümür, Pertek, Çemişkezek, Hozat) %8.9; **Hakkari** (Merkez, Şemdinli, Çukurca, Yüksekova) %6.2; **Şırnak** (Merkez) %5.4; **Muş** (Merkez Varto, Bulanık) %4.0; **Van** (Merkez, Özalp, Gürpınar, Bahçesaray) %4.0; **Ağrı** (Merkez, Eleşkirt, Hamur, Patnos) %3.7; **Bitlis** (Merkez, Mutki) %3.1; **Bingöl** (Kiğı, Solhan) %2.8; **Batman** (Merkez, Sason, Gercüş) %2.7; **Kars** (Digor, Arpaçay) %1.7; **Erzincan** (Merkez) % 0.9 ve **Şanlıurfa** (Siverek) %0.5 illeri gelmektedir.

3. Göç Alan İller

Köy ve mezra gibi kırsal kesimden kaynaklanan göç olaylarında göç eden kesimin öncelikli olarak kendi bölgesindeki büyük yerleşim merkezlerine yönedikleri görülmektedir. Bu türden göç olaylarına göç eden kesimin büyük çoğunluğunun yakını kendi bölgelerindeki şehir merkezlerinde, diğerlerinin ise Akdeniz bölgesi veya Batı Anadolu'da ikamet ettikleri için bu illeri tercih ettikleri görülmektedir. Kendi yörelerinden göç alan iller arasında ilk beş sıra **Diyarbakır** (%14.71), **Siirt** (%7.34), **Batman** (%6.07), **Mardin** (%5.48) olarak tespit edilmektedir. Göç eden kesimin kendi yöreleri dışında tercih ettikleri iller ise, ilk beş sıra **Adana** (%7.08), **Antalya** (%5.0), **İçel** (%4.65), **İzmir** (%4.04), **Manisa** (%3.64) şeklinde sıralanmaktadır.

4. Göç Olayının Sebep Ve Sonuçları

Doğu ve Güneydoğu Anadolu verilerine göre **göç olayının sebepleri** olarak görüşülenlerin %44.5'i örgütü; %28.5'i Devletin görevini yapamaması % 12.5 köy korucularının baskı; %0.2'si hem örgütü, hem de devleti saymaktadırlar. Dolayısıyla güvenlik güçleri ile terör örgütü arasındaki mücadele bölgeden göç etmek zorunda

kalan insanların %85.7 sini etkilemiş görünmektedir. Göçün ikinci önemli sebebi olarak ekonomik şartların bozulması (%7.5) ve işsizlik (%4.2) gösterilmektedir. Kan davası (1.6), ağa baskısı (%0.1) vb. gibi diğer sosyal yapıdan kaynaklanan sebepler %0.5 gibi oldukça düşük bir seviyededir.

Doğu'dan Batı'ya yapılan göç olayının ana sebebi bölgedeki terör olup, normal göç sebeplerinden kabul edilen ekonomik dengesizlik ve buna bağlı işsizlik olayı ise %11.7 oranını göstermektedir. Ekonomik şartlarının bozulması ve işsizlik oranlarına %11.7 olmasının en önemli sebebi halkın kendilerini kırsal kesim şartlarına göre değerlendirmelerindedir. Çünkü "Buraya göç etmeden önceki ekonomik imkanlarınızla şimdiki durumunuzun mukayesesi yapar mısınız?" sorusuna, görüşülenlerin % 30.5'i ekonomik durumum bozuldu demiştir. Oranların farklılıklarını bir de kırsal kesimdeki gizli işsizlik etkilemektedir. Mesela kırsal kesimde beş kişilik bir ailede bir kişinin yapabileceği işi bütün aile yaptığı için bireyler kendilerini işsiz olarak görmemektedirler.

Aile fertlerinin tamamının göçüp göçmediği sorulduğunda, ailenin tamamının göçtüğünü söyleyenlerin oranı %96.7dir. Aile fertlerinin tamamının göç etmediğini söyleyenlerin oranı %3.3 dür. Bu nedenle bölgedeki göç olgusu, büyük oranda aile fertlerinin tamamının katıldığı bir olay olarak algılanabilir.

Göç edilen bölgelerden, "**Köyünüzün hepsi mi yoksa bir kısmı mı göç etti ?**" Şeklindeki soruya "köyün tamamı göç etti" diyenlerin oranı %78.3 "kısmen" diyenlerin oranı ise %21.1'dir. Dolayısıyla bölgelerden göçün büyük çapta bir yer değişimi olayı olduğu görülmektedir. Bu ise kırsal kesimin (köy ve mezraların) tamamına yakının boşalması, göç alan yerlerin ise kapasitesinin üzerinde yeni hemşeriler kazanması demektir. Diğer yandan aynı köye mensup kişilerin %64 oranında aynı şehir merkezine yöneldikleri görülmektedir. Bu husus aynı aileye mensup fertlerin %57.4 oranında aynı şehire yerleşmesi hadisesi ile de paralellik göstermektedir. Bu şekildeki göç olayının göç alan bölge sakinleri ile göçmenler arasındaki uyum ve bütünleşmeyi olumsuz yönde etkileyeceği ve bir takım sorunların ortaya çıkaracağı açıktır.

Köyde kalanların göç etmemelerinin sebebi: "Bilmiyorum" (%9.2), "kalanların yaşlı oluşu" (%7.9), "ekonomik varlıklarının iyi olduğu" (%0.2), "üzerinde herhangi bir baskının olmadığı" %0.4 "cevapsızlar" ise % 73.3 şeklindedir.

Göç edilen yerin tercihi konusunda görüşülenlerin %23.5'i daha önce akrabalarının yerleştikleri yer olmasını, %20.4'ü iş, eğitim, sağlık ve sosyal imkânların mevcudiyetini, %19.0'u bölgeyi tanımasını, %13.4'ü geçim şartlarının elverişli olmasını, %11.6'sı memleketlerine yakın olmasını gerekçe olarak göstermişlerdir.

Göç eden halkın köyleri ile ilişkileri : Hakkındaki soruya görüşülenlerin %7.9'u cevap vermezken, köyü ziyaret (%43.6), köyde kalanların onları ziyareti (%17.2), telefonla (%9.9), mektupla (%1.3) şeklinde ilişkilerin devam ettiğini vurgulayanların oranı %72'ye ulaşmaktadır. İlişkilerini tamamen koparanlar ise % 20.1 nispetindedir. Ancak köye dönme konusunda "**köyünüze geri dönmek istiyor musunuz ?**" Sorusuna, insanların %39.1'i evet cevabı verirken, %59.3'ü hayır cevabını vermişlerdir. Hayır cevabı verenlere "göç etme sebepleriniz ortadan kalkarsa köyünüze döner misiniz?" Sorusu sorulduğunda hayır diyenlerin oranı %41.3, kararsızların oranı

%16.4, evet diyenlerin oranı %1.8, cevapsızlar ise %40.5'dir. "**Neden köyünüze dönmeyi düşünmüyorsunuz ?**" Sorusuna, "burada düzenimizi kurduk" %24.3, "iyi bir işim var" %12.8, "köyümüzde güvenlik yok" %10.5, "maddî gücüm yok" %0.2 olmak üzere insanlar "hayır" cevaplarına açıklık getirmeye çalışmışlardır. Diğer yandan "imkânınız olsa nerede yaşamak istersiniz?" Sorusuna, köyümde, memleketimde diyenlerin oranı %35.9 bulmaktadır. Bu veriler ışığında göç edenlerin çoğunluğunun geri dönüşü düşünmediği ortaya çıkmaktadır.

OHAL Bölge Valiliği 'nin TBMM Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden Göç ve Nedenlerini Araştırma Komisyonu'na verdiği bilgiye göre, bölgede 1992-1994 yılları arasında 820'si köy olmak üzere, toplam 3 bin 165 yerleşim birimi boşaltıldığı, daha sonra buralarda yaşayan 387 bin kişinin iskanına yönelik projeler çerçevesinde değişik merkezlere 5536 konut yapıldığını, konut ihtiyacının karşılanması için Diyarbakır'da 2 bin 800 konutluk bir proje daha yürütüldüğü, son dönemlerde çeşitli nedenlerden dolayı şehirlerde yaşamayan ve eski yerlerine dönmek isteyen 140 köy, 227 mezranın başvuruda bulunduğu, bu köylerden 101'ine, mezralardan ise 99'una olumlu cevap verildiği, böylece 22 bin 992 vatandaş eski yaşadıkları yerlere döndükleri, bunların dışında 46 bin 692 kişi daha köylerine dönmek için başvuruda bulunduğu, ancak OHAL Bölge Valiliği bunlardan 19 bin 191'ine dönüş için izin verdiği bildirilmiştir.

5. Göç Öncesi Hayat Standardı

Göç eden ailelerin meslek gruplarına bakıldığında %47.8'inin çiftçi, %47.2'sinin hayvan yetiştiricisi, %5.3'ünün arıcı, %0.8'inin işçi, %2.2'sinin çoban, %0.3'ünün esnaf olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla göç edenlerin tamamına yakını kendini bir iş sahibi addederken, işsiz olduğunu beyan edenlerin oranı ancak %0.1 civarındadır. Bu verileri "köydeki hayat standartlarına" verilen cevaplar da doğrulamaktadır. Çünkü görüşülenlerin %0.74'i ekonomik durumlarının çok iyi, %40.3'ü iyi olduğunu söylerken, %53.6'sı normal olduğunu beyan etmişlerdir. Böylece hayat seviyesi normal ve üstü olanların oranı %96.4'tür. Ekonomik durumlarının yetersizliğini beyan edenler ise, %3.6'dır. Ancak şehirde %30.5'i ekonomik durumlarının bozulduğunu ve geçim sıkıntısı çektiklerini beyan etmişlerdir.

Bu bölümle ilgili verilen cevaplar sonucunda, insanların Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan göç etmeden önceki ya da sonraki ekonomik hayatlarının çok iyi olduğu sonucunu çıkarmak doğru değildir. Köylerinde kurulu bir düzenleri olduğu, şehirde ortaya çıkan ihtiyaçların henüz bilinmediği, üretebildikleri kadar tükettikleri bir köy ortamından, genellikle tükeci oldukları ve ihtiyaçların üretimden fazla olduğu şehir ortamına gelindiğinde, daha fazla üretseler de etraflarındaki insanlara bakarak kendilerini daha yoksul hissettiklerinden bu çelişki ortaya çıkmaktadır.

6. Göç Edilen Yerlerdeki Hayat Standardı

Müstakil ev %56.0 ve gecekonduda yaşayanların %25.3'dir. Kerpiç dam, %3.0; baraka %0.2 ve çadır %0.4 gibi sağlıksız koşullarda yaşayanların oranı oldukça düşüktür. Toplam olarak %3.6 dır. Apartman dairesi gibi normal meskenlerde ikâmet edenlerin oranı %12.3'lerde kalmaktadır. Cevapsızların oranı ise % 2.9'dur.

Konutların büyük çoğunlu 2 oda+1 salondan oluşmaktadır; bunların oranı %52.9. Yine % 36.2'lik oranda da 3 oda+1 salon bulunmakta olup, bu konutların hepsinde elektrik ve su bağlantısı bulunmaktadır. Ne var ki, göç edenlerle yapılan mülakat verilerine göre, elektrik ve su bağlantılarının önemli ölçüde yasal olmayan yollarla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

Beyaz eşya olarak nitelendirilen televizyona oranı %77.9; buzdolabı oranı % 76.7 müzik seti oranı %65.4. Çamaşır makinesi oranı %37.1, bulaşık makinesi oranı ise %3.6'ya kadar düşmektedir. Otomobili olanlar ise %8.7 oranındadır. Traktör oranı ise %2.3'tür.

Geçiminizi ne iş yaparak temin ediyorsunuz sorusuna; küçük orta ticaret diyenler %22.0; özel sektörde işçi %13.7; hayvancılık %19.8; tarım %11.9; amele %2.9; seyyar satıcı %4.7 olarak cevap verilmiştir. Bu soruya cevap verenlerin %4.5'i işsiz olduklarını beyan etmişler %9.91'i de soruyu cevapsız bırakmıştır. Görüldüğü gibi göç edenlerin önemli bir kısmını küçük orta ticaret ve özel sektörde işçilik yapanlar oluşturmaktadır. Hayvancılık ve çiftçilik yaparak geçimlerini sağlayanların oranı ise % 24.7'dir. Şehirde nüfusun 1/4'ünün tarımla geçinmeleri anlamlıdır. Özellikle şehirde hayvancılık yapılması şehirlerin köyleştiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

7. Uyum

Göç edenlerin yeni yerleşim yerlerindeki konumu ile ilgili şikayetleri dikkate alındığında insanların %17.5'i soruları cevaplamazken, her bakımdan rahat bir ortama kavuştuklarını söyleyenlerin oranı %6.4'te kalmaktadır. Göç edilen yerdeki konumları ile ilgili olarak %45.0 şehre uyum sağlayamadıklarını belirtmişlerdir. Göç edenlerin %21.5'i işsizlik, %5.9'u konut, %0.4'ü hayat pahalılığı, %0.1'i ise anlaşamamaktan doğan dil problemini dile getirmişlerdir.

"Devletin sağlık hizmetlerinden yararlanabiliyor musunuz?" Soruna insanların %98.8'li olumlu cevap verirken %1.2'si olumsuz cevap vermiştir. Olumsuz cevap verenler de "neden?" sorusuna %81'lik bir kesim sigortasız olduklarını; %2.7'si de yeşil kart sahibi olmadıklarını, %4.1'i başvurmadıklarını; %7.1'i ise başvurduğu halde ilgilenilmediğini belirtmişlerdir.

Göç edilen yerdeki ekonomik imkânlarla, daha önceki ekonomik imkânların mukayesesinde durumlarında bir değişiklik bulunmayanların oranı %53.8; iş buldum çalışıyorum diyenlerin oranı ise, %14.4'e ulaşmaktadır. Ekonomik durumlarının bozulduğunu söyleyenlerin oranı %30.5 civarındadır.

Yeni yerleşim yerinde geleceğe dönük yeni ve mutlu bir hayat beklentisi ile ilgili olarak insanların %36.2 iyimser, %9.6 kötümser bir tablo çizerken, ümit var olanların oranı %53.8'e ulaşmaktadır. Aynı şekilde göç ile birlikte karşı karşıya kalınan bir takım olumsuzluklardan uzaklaşabildiklerine inananların oranı da %38.9'a ulaşırken, inanmayanların oranı %2.5, kısmen diyenler %52.3 oranındadır. Böylece yeni yerleşim yerlerinden iyimser olan insanların oranının ortalaması %97.5'lerde görülmektedir.

8. Aile

Hane nüfusunu dikkate alınarak yapılan çalışmada çekirdek aile oranı %54.8 olup, ailenizde kimler vardır sorusuna, %26.3 oranında herhangi bir cevap verilmemiştir. Çekirdek aile dışında (büyük baba, büyük anne, gelini, kardeşi) olmak üzere birlikte yaşanan geniş aile tipleri de vardır. Bunların toplamı oranı, %18.9'dur.

Ailelerdeki çocuk oranları şöyledir. Çocuk sayısı 4 (%7); 5 (%13); 6 (%22.3); 7 (%25.8), 8(%10.2) ; 9(%11.5) ; 10 (%4.8) Bu rakamlar bölgede doğurganlık olayının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Çünkü bölgede 4 ve daha fazla çocukları olanların oranı %97.6'dır.

İkiden beşe kadar erkek çocuk sahibi olanların oranı oldukça yüksektir. 1 erkek çocuk (%1.4), 2 erkek çocuk (%11.8); 3 erkek çocuk (%24.1); 4 erkek çocuk (%35.5), 5 erkek çocuk (25.8); 6 ve üzeri erkek çocuk sahibi olanların oranı %1'in altındadır. Aynı şekilde ikiden beşe kadar kız çocuk sahibi olma oran da yüksektir:1 kız çocuğu (5.5), 2 kız çocuğu (%29.8),3 kız çocuğu (26.6), 4 kız çocuğu (20.0), 5 kız çocuğu (%2.6) dir. 6 ve üzeri kız evlat sahibi olanların oranı da erkekler gibi oldukça düşüktür.

Şimdiki aklınız olsaydı bu kadar çocuk yapar mıydınız? Sorusuna cevap verenlerden daha az çocuk sahibi olma eğilimi gösterenlerin oranı %15.8'de kalırken, gene bu kadar çocuk yapacakların oranı %54, bilmiyorum diyenlerin oranı %27.9'dur. Daha az çocuk sahibi olmanın gereği olarak da geçim sıkıntısı (%59.7), hayat şartları (%25.8), daha iyi yetiştirmek (%7.3) gösterilmiştir. Bu rakamlar bölge insanının çok çocuk yapma eğilimini göstermektedir.

Göç edilen yerde çocuk sahibi olanların oranı da 1, (%27.0); 2 (%24.6); 3; (%17.5) olarak oldukça yüksektir. Ancak hiç çocuk sahibi olmayanların oranı %21 kadar olsa da şehre göçle birlikte çocuk sayısının düşmesi dikkat çekmektedir.

9. Kültürel Kimlik

Anadiliniz nedir sorusuna **Kurmança** %60.1; **Zazaca** %23.1; **Türkçe** %5.3; **Arapça** %7.2; **Desimce** %3.8 şeklinde cevap verilmiştir.

Evde en çok konuşulan dil : %50.5 Kurmanc, %33.2; Türkçe; %12.8 Zazaca; %2.3 Arapça şeklinde bir sıralama görülmektedir.

İnsanların %40.3'ü ailelerinde Türkçe bilmeyen bulunmadığını vurgularken, ailede Türkçe bilmeyenlerin büyük çoğunluğunu da kadınlar ve yaşlılar oluşturmaktadır.

Etnik köken olarak kendilerini "**Kürt** " olarak niteleyenler %28.9, kendilerine "**Kurmanc** " diyenler %29.1, "**Zaza** " diyenler %9.7, "**Arap** " diyenler %3.5 oranındadır. Kendisi "**Türk** " olarak hissedenlerin oranı %19.8 olup, "**Azeri** " olarak nitelendirilenlerle (0.6) bu oran 20.4'dür.

Ana dil ve etnik köken konusunda alınan cevaplar bölgede yaratılmak istenen "**Kürt Kimliği** " konusuna enteresan bir boyut getirmektedir. Etnik kimliğin belirlenmesinde ana dil, grubun kendini ne şekilde hissettiği hususu, yaşanan

coğrafya hatta din ve buna bağlı mezhep ve tarikatlar da zaman zaman bir ölçü olarak ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu en önemli husus, ana dilinin Arapça, Zazaca, Kurmançça ve Desimce olduğunu ifade eden önemli bir kesimin, köken olarak kendilerini Türk kabul etmelerini ortaya kaymasıdır. Diğer yandan Kurmanc bölgesinde konuşulan bir diyalekt olmasına rağmen %29.1'lik bir kesimin "Kurmancı" teriminin etnik kökenlerini de ifade ettiğini kabul etmiş olmalarıdır.

Ana dil ve etnik köken konusunda kendisini "Kürt" ve "Kurmanç" olarak kabul eden kesimde göç sebebiyle ilgili olarak devlet aleyhtarı (devlet baskısı, korucu baskısı) bir tutum benimsenmiştir. Ancak Zazalar'da bu oran Türk, Arap, Azeri unsurlara göre yüksek olmasına rağmen, kendisini Kürt kabul edenlere ve Kurmançlar'a göre oldukça düşüktür. Kendisini Kürt kabul edenlerde göç sebebi olarak örgüt baskısını dile getirme oranı çok düşükken; Kurmanç ve Zazalar'da bu oran Türkler'e yakındır. Kurmançlar temel göç sebebi olarak örgüt ve devlete aynı oranlarda yer vermişlerdir.

Bu sonuç ister istemez "**Kürt Kimliği**" konusu ile terör arasındaki paralelliği açıkça ortaya koymaktadır.

10. Eğitim

Göç eden insanların eğitim seviyesi oldukça düşüktür. Üniversite tahsili %0.2, lise tahsili %0.3, ortaokul tahsili %2.5'lere kadar inerken, ilkokul tahsil görenler %35.3'e, okur-yazar olmayanların oranı ise %50.8'lere çıkmaktadır. Bu tespitler göç öncesi yerleşim yerlerindeki mevcut okullaşma oranı ile paralellik arz etmekte, yerleşim yerlerinde ilkokul oranı %83.3'lerde seyrederken; ortaokul %3.3, lise %1.7 oranındadır.

Aile reislerinin %55.9'u okur yazar değildir. İlkokulu bitirenlerin oranı ise %31.3; okur yazar olanlar ise %9.1'dir. Bu nokta ister istemez çocukların eğitimini de etkilemektedir. Çocuklarının okumasını isteyenlerin oranı %29.2'lerde kalırken, bunu ekonomik gücüne bağlayanlar %22.8 civarındadır. "Okusalar da okumasalar da fark etmez" diyenler ise %18.6, "okumak yerine bir işte çalışsınlar" diyenler %7.5 şeklindedir. Kız çocukların eğitimi ile ilgili "gelenek ve göreneklere aykırı (%14.3), "günah" (%1.6), "evlenip ayrılacak kızı neden okutayım"(%0.4), "kız-erkek aynı sınıfta okumalarını sakıncalı bulanlar" (%0.5), şeklinde gerekçeler öne sürülmüştür. Bu soruya ise halkın %80.2'si cevap vermemiştir.

Bu sonuçlar Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin bir bütün olarak değerlendirilmesinde ortaya çıkan yüzdeye yakındır. 1987 yılı baz alındığında bölgede okuma-yazma bilmeyenlerin oranı %43 olarak tespit edilmişti. Bu çalışmada ise okuma-yazma bilmeyenlerin oranı %50.8; çocuklarının okumaları konusunda kayıtsız kalanların oranı da %45.9'dur. Ayrıca terör sebebi ile büyük oranda okulların kapalı kalması, öğretmen açığı, gençleri sosyal ve sportif yönden meşgul edecek tesislerin yetersizliği bölgedeki eğitimi olumsuz etkilemektedir.

Eğitim-öğretim meselesinde özellikle kız çocuklarının eğitimi dikkate alınarak, meslekî teknik okulların ağırlıklı olarak faaliyete geçirilmesi, gençlerin babadan görme

tarım ve hayvancılığın dışında bir meslek sahibi olmalarını sağlayacaktır. Bölgedeki yetersiz köy ve kasaba okulları yerine belli bir plân dahilinde yatılı bölge okullarının yaygınlaştırılması gerekmektedir.

11. Siyasi Tercih

En beğendiğiniz 3 lider hangisi şeklinde sorulan soruya halkın %83.8'i tarafından cevapsız bırakılmıştır. Yani insanların büyükçe bir bölümü, siyasî tercih konusuna açıklık getirecek bu soruya cevap vermekten kaçınmışlardır.

12. Dine Bakış

Bölge insanının dine bakışı genelde Türkiye'de her bölgeden alınacak cevabın aynısıdır. Dini, Allah ile kul arasında bir vicdan meselesi olarak nitelendirenlerin oranı %44.0, dini bir yaşam biçimi olarak algılayanların oranı ise %54.6'dır.

13. Devletten Beklentiler

Halkın devletten beklentileri terör ve terörün dayandığı ideolojik istek ve beklentilerden tamamen uzaktır. Mesela devletin sizin için neler yapmasını istersiniz sorusuna halkın %50.6'sı iş imkanı; %25.9'u can güvenliği ve terörün durdurulmasını; %5.0'ı da yerel dilde eğitim istemiştir. Eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri, konut ve alt yapı isteyenler %16.8; sosyal haklar isteyenler ise %1.7'dir.

Bu makaleye temel oluşturan veriler için "***Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi***"nde (Ağustos-Eylül,1997'de) Mustafa Aksoy ve Zakir Avsar başkanlığında bir ekip tarafından alan çalışmaları yapılmıştır. Alanda (Elazığ, Tunceli, Diyarbakır, Batman, Mardin, Şırnak, Siirt, Mus, Bitlis, Erzincan, Kars, Ağrı, Iğdır, Van, ve Hakkari' de) 3093 görüşme formu uygulanmıştır. Ayrıca Mustafa Aksoy tarafından mulki ve idari yetkililer ile halktan bazı kişilerle mülakat ve sohbetler yapılmıştır. (Daha geniş bilgi için bakınız: ***Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları*** , Ankara,1998)